

Greven blokerede sin egen udtørring af Gamborg Nor

Allerede på udskiftningskortet fra 1787 er der angivet en dæmning fra Gamborg By og over til Svinø. Som det fremgår af samme kort, havde gård-ejerne i Gamborg fået tildelt jord på øen, og dæmningen har utvivlsomt været en vejdamning. På Videnskabernes Selskabs kort fra 1780 er den ikke medtaget, så sandsynligheden taler for, at dæmningen er anlagt i perioden 1780-87.

På matrikelkortet, der er opmålt i 1812, ses også en vejdamning i syd mellem Svinø og Ronæs. Det er blevet påpeget, at denne dæmning kan være påført kortet senere, men det er næppe tilfældet. Der omtales »tvende dæmninger« mellem Ronæs, Gamborg og Svinø i Odense Amt-beskrivelsen fra 1843, og forfatteren noterer, at de er opført af Wedellsborg Gods »for omtrent 50 år siden«.

De to dæmninger medførte allerede fra begyndelsen af 1800-tallet, at hele den indre del af Gamborg Fjords nordlige arm blev afspærret fra det salte vand i Lillebælt. Ved matrikuleringen blev der oprettet et særskilt ejerlav, og inddæmningen ophørte juridisk med at være en del af søterritoriet.

Årsagen til at ville matrikulere det inddæmmede vådområde kan have været, at ejeren, Wedellsborg Gods, tidligt havde planer om en udtørring. I 1806 sikrede grevskabet sig en kongelig resolution med tyve års skattefrihed til at inddæmme noret.

To kilometer længere inde i Gamborg Fjord havde godset i 1793 anlagt en vejdamning ved Ronæs, så den allerinderste del af fjorden kunne tørlægges. Indenrigsministeriet bevilgede sin tilladelse til dette projekt – og med tilsagn om tyve års skattefrihed på det nyvundne land – i 1809, og snart efter kunne der græsse kvæg i Føns Vang.

Så rask kom det slet ikke til at gå med inddæmningen af Gamborg Fjords øverste spids. Først 150 år se-

Gamborg Nor

Inddæmning fra slutningen af 1700-tallet, seks kilometer sydøst for Middelfart, hvor 54 hektar i bunden af Gamborg Fjords nordlige arm blev afskåret ved to dæmninger til Svinø. Forsøg på afvandingsprojekt med henblik på opdyrkning i 1940'erne, men blokeret af deklaration som vildtreservat.

Udgør en del af Natura 2000-området nr. 112.

I perioden 2008-2013 er der forhandlet et naturforbedringsprojekt til fire mio. kr. med lokale lodsejere.

Kortene er fra 1812, 1907 og 1990.

Middelfart Kommune.

Koordinater: 6146195, 550461.

nere var Wedellsborg Gods parat til at gøre forsøget.

Privat jagtreservat

I kølvandet på den nazistiske besættelse af Danmark i 1940 havde Rigsdagen i november samme år gennemført en lovgivning, der gav omfattende økonomisk støtte til jordejere, der ønskede at omdanne naturarealer til agerbrug. Grev Julius Carl Hannibal Wedell (1881-1963) var blandt de mere ivrige ansøgere, der gennemførte en stribe statsstøttede landvindingsprojekter, men i Gamborg-sagen kom Wedellsborg Gods til at stille sig i vejen for sine egne planer.

Kimen til konflikten blev lagt i 1936, da Rigsdagen vedtog Reservatloven, der gjorde det muligt for Landbrugsministeriet at oprette vildtreservater

på landjorden såvel som på søterritoriet. Formålet var at bevare landets vildtbestand og yde beskyttelse til de trækkende fugle, men i de første årtier benyttede flere store jordbesiddere sig af den nye lov til egen fordel.

Især i grænseområder mellem matrifulerede ejendomme med privat jagtret og søterritoriet med fri jagtret kunne der ofte herske ganske lovløse forhold. Med den nye reservatlov blev det muligt at løse den slags konflikter med et pennestrøg, da det var uden omkostninger for staten at jagtfrede søterritoriet.

Betalingen for et vildtreservat på privat ejendom var som regel af symbolsk karakter, da mange store jordejere havde en positiv egeninteresse i at oprette reservater. Ofte betød jagtfred ikke kun flere jagtfugle omkring reservaterne, men man hilste det også

Formålet med dæmningen fra Gamborg by og over til Svinø har utvivlsomt været logistisk af hensyn til dyrkningen. Ideen om et landvindingsprojekt er formentlig først dukket op senere. Billedet er taget fra Svinø og op mod byen omkring 1920. Foto: Kauslunde-Gamborg Lokalhistoriske Arkiv.

velkomment, at der medfulgte direkte forbud mod offentlighedens færdsel. Et reservat kunne således være et effektivt instrument til at sikre sig eksklusiv adgang til større private områder.

Marsvinejagten foregik omkring Svinø

Danmarks eneste hvalfangerstation lå i Middelfart, og allerede i første halvdel af 1500-tallet omtales fangsten flere gange.

Baggrunden var, at den lille hval, marsvinet, især tidligere vandrede i større flokke op gennem Lillebælt, fortrinsvis omkring nytår, hvor hvalerne flygtede fra Østersøens afkølede vandmasser mod varmere farvande i Kattegat.

I de seneste århundreder foregik fangsten på den vis, at marsvinjægerne lagde sig i deres både ud for Gamborg Fjord, hvor de holdt udkik efter flokke af marsvin. Når hvalerne blev observeret, skreg man op og prøvede at skræmme flokken bort fra Lillebælt. Ved at slå i vandet med lange bøgekæppe blev dyrene jaget længere og længere ind i fjorden.

Til sidst blev de drevet ind mod det 60 meter lange stående garn, radgarnet, på det lave vand ved Svinø, hvorefter flokken blev omsluttet med det 18 meter lange »vådgarn« – og stukket ihjel med knive. Herfra blev fangsten sejlet op til Middelfart. Dyrene blev landet på stranden ved Teglgård Huse, umiddelbart nordvest for den lille Hov Inddæmning.

Til en tønde tran gik der ca. otte marsvinsider, dvs. efter en god fangst på 50 dyr kunne man få 12-15 tønders tran efter fem kogedage. Udbyttet blev opdelt i tre trankvaliteter samt kød, tarme, fedtegrever og benrader, som især anvendtes til madding, svinefoder og havegødning.

Det ældste kendte foto af marsvinjægerne fra Middelfart er taget 26. januar 1870, hvor de gæve fangstmænd havde haft held til at aflive 47 tandhvaler ud af en flok på 300-400 stykker. Den store hval er et øresvin (*Tursiops truncatus*) og den lille et marsvin. Foto: fra Dragsbo & Hansen 1996.

Fra midten af 1800-tallet var man sædvanligvis 34 mand i tolv både, men fangsten var meget svingende, fra 10 til 40-50 hvaler om ugen – eller slet ingen. For et enkelt år, 1881-82, er der bevaret et regnskab for vinterens fangst. Der blev fra Middelfart fanget 1814 marsvin og fra Skærbæk 353 dyr. I alt gav det 33 tons tran, heraf 28 tons af første kvalitet samt kød og ben til en samlet værdi

af hele 17.300 kr. (1,1 mio. kr. i 2012-værdi).

I 1891-93 ophørte fangsten. Efterspørgslen på tran til lygter var dalende, men konkret var det miljøklager, der lukkede trankogeriet i Skovgade i Middelfart. Osen fra kogeriet bekom ikke personale og patienter vel på byens nye »Sindssygehospital«, så de forlangte kogeriet stoppet.

Kilde: Dragsbo & Hansen 1996.

Hvilken drivkraft, der motiverede grev Julius Wedell på Wedellsborg Gods, ved vi ikke, men han sagde ja til et vildtreservat for Gamborg Nor. Det blev oprettet pr. 1. august 1940.

Jagtfredningen omfattede hele Gamborg Inddæmningen samt et 100 meter bredt bælte på de tilstødende landstrækninger og dele af søterritoriet. På det inddæmmede areal var der forbud mod enhver form for jagt eller fangst af vildt samt indsamling af fugleæg. På de tilstødende arealer og på søterritoriet gjaldt fredningen dog kun svømme- og vadefugle og med »undtagelse af måger«.

Pengene har næppe været det afgørende for Wedellsborg Gods, selvom »lejen« i 1940 blev fastsat til 800 kr. årligt (20.350 kr. i 2012-værdi). Få år senere var det helt andre beløb, der stod på spil.

Noret skal tørlægges

Fire måneder efter oprettelsen af vildtreservatet i Gamborg Nor vedtog Rigsdagen en anden og langt mere skelsættende lovgivning for de danske jægere: Landvindingsloven. Den trådte i kraft 14. november 1940 med en enig Rigsdag bag sig.

Ifølge denne lov kunne man påregne to tredjedele i tilskud til nye landvindingsprojekter, og grev Julius Wedell var blandt de første, der lagde billet ind på den generøse støtteordning. Allerede i oktober 1941 ansøgte han om tilskud til overslagsprisen på 89.000 kr. (2 mio. kr. i 2012-værdi) for afvanding på Wedellsborg Hoved, og i det tidligere forår 1943 kom den

I mere end hundrede år blev inddæmningen af Gamborg Nor brugt til rørhøst, høslæt og kvæggræsning samt jagt og fiskeri. Foto: Kauslunde-Gamborg Lokalhistoriske Arkiv.

næste ansøgning om støtte til overslagsprisen på 77.000 kr. (1,6 mio. kr. i 2012-værdi) til afvanding af Sparretorn Enghave. Begge ansøgninger blev imødekommet uden diskussion.

Den tredje millionansøgning afsendte greven 5. april 1943, men den løb ind i vanskeligheder.

Wedell ønskede denne gang tilsagn om statsstøtte til en totaludtørring af Gamborg Nor. Ansøgningen lød på to tredjedele af 90.000 kr. (1,9 mio. kr. i 2012-værdi), men denne gang var der flere lodsejere, der skulle tages i ed, og så var der lige den glemte mistelten: vildtreservatdeklarationen.

Torsdag 6. maj 1943 inviterede Statens Landvindingsudvalg til møde om grevens planer i Gamborg Forsamlingshus. Forinden havde man besigtiget inddæmningen, som blev beskrevet med disse ord i mødereferatet:

»En del af arealet ligger dækket med indtil 1,5 meter vand, mens resten er rørskår og lav eng. En del af rørene var af mindre værdi og var ikke skåret. Størstedelen af området består af dynd, det vestlige område er dog noget sandet. Inddæmningen får tilløb fra Viby Å, et ca. tre meter bredt vandløb; udløbet foregår gennem en sluse i søndre dæmning. Sluseportene var ved besigtigelsen lukket, men de var meget utætte, så vandet fossede ind.«

I selve mødet deltog to af de menige medlemmer i Statens Landvindingsudvalg, hele Grundforbedringsudvalget for Assens Amtsrådsreds, landinspektør Bertel Møller Christensen fra Middelfart (den projekterende), grev Wedell, godsforvalteren og ca. 30 lodsejere.

Landinspektør Møller Christensen oplyste, at man allerede siden 1941 havde foretaget undersøgelser med henblik på at inddæmme hele Gamborg Fjord, men dybdeforhold og bundprøver havde afgjort, at det ikke ville være rentabelt. Projektet gik nu ud på at udbygge de to Svinø-dæmninger til tre meters højde, føre Viby Å udenom noret som landkanal og bygge en pumpestation med tilhørende afvandingskanal op gennem inddæmningen.

Prisoverslaget lød på 90.000 kr. (1,9

Grev Julius Carl Hannibal Wedell (1881-1963) administrerede i mere end en menneskealder Danmarks største landbrugs- og skovejendomme. Selv havde han arvet Wedellsborg Gods, og i 1907 giftede han sig med Inger Dorthe Krag-Juel-Vind-Frijs, der bragte Frijsenborg ved Hamme ind i ægteskabet. Tilsammen omfatter de to ejendomme, Wefri A/S, i dag 5250 hektar landbrugsjord og 6550 hektar skov. I 2011 var Wefri A/S Danmarks næststørste modtager af direkte landbrugsstøtte med 5,6 mio. kr., kun overgået af Bregentved Gods på Midsjælland med 6,1 mio. kr. Billedet er dateret til 1951, og grevens særprægede påklædning er den røde uniform med guldbroderier, der bæres af en såkaldt kammerherre. Foto: Det Kgl. Bibliotek.

mio. kr. i 2012-værdi), og det interesserede areal ville være 75 hektar.

Man var godt klar over, at Gamborg Nor var fredet af hensyn til fuglelivet med en deklaration, der tidligst ville udløbe i 1950. Landinspektøren mente imidlertid, at man måtte kunne få fredningen slettet med hjælp fra Landbrugsministeriet.

Det ene medlem af Statens Landvindingsudvalg vurderede dog, at der måtte regnes med »betydelig større udgifter«, og bemærkede også, at man burde regne med betydelige sætninger af dyndarealerne. Nogle arealer i den øvre ende af fjorden kunne også få forringede afvandingsforhold ved højvande, fordi man ikke længere ville have det inddæmmede nor liggende som et reservoir, når slusen ikke kunne åbnes på grund af højvande i Lillebælt.

Blandt lodsejerne var der ingen større begejstring.

Branddirektør N.P. Nielsen mente, at »noget af det kunne vil gå fra egnen«, men kunne dog godt forstå grevens interesse i sagen. En anden lodsejer havde lige plantet båndpil, så han ønskede ingen afvanding. I modsætning til ham var der en tredje lodsejer, der selv havde tænkt på at få etableret et pumpeanlæg. Han kunne oplyse, at lodsejerne gerne ville have noget græsareal og var interesseret i at købe jord fra Wedellsborg, hvis projektet blev til noget.

Mødet sluttede efter blot 40 minutter. Den ene af landvindingsudvalgets to repræsentanter erklærede, at man nu ville tage hjem og forhandle med Reservatrådet for at få undersøgt, om deklarationen på vildtreservatet ville umuliggøre en tørlægning. Dernæst kunne man tage stilling til en detailprojektering, mente han.

Sådan kom det ikke til at gå.

Greven går til chefen

Statens Landvindingsudvalg skaffede sig straks efter mødet i Gamborg Forsamlingshus en afskrift af overenskomsten mellem grev Wedell og Reservatrådet om oprettelsen af Gamborg Vildtreservat. Der var ikke

noget at gøre: den var underskrevet i maj 1940, havde en løbetid på 10 år, og først i august 1950 kunne man komme i gang med eventuelle projektplaner.

Med mindre der kunne opnås en anden løsning.

Det mente hverken Jagtrådet eller Reservatrådet i deres svar af 1. juli, og to dage senere ankom der en kraftig protest fra Landsjagtforeningen af 1923, der havde fået nys om den påtænkte landvindingssag. Jægerne stod fast i fælles protest mod tørlægningsplanerne.

Statens Landvindingsudvalg mente ikke, at der var andet at gøre end at sige nej til grev Wedell. Man konkluderede, at »der (...) ikke imod Jagtrådets og Reservatrådets ønske vil kunne foretages en sænkning af vandstanden i inddæmningen, idet arealets funktion som vildtreservat forudsætter, at der står vand på området. Man mener derfor, idet de nævnte råd protesterer mod afvandingen, at andragendet ikke for tiden vil kunne imødekommes.«

Det afslag tyggede grev Wedell på i seks dage, hvorefter han satte sig ned og skrev et brev til Landbrugsministeriets departementchef Julius Wilcke. Han meddelte ganske kortfattet, at han ville komme til København indenfor de næste otte dage. Ved den lejlighed ville han være taknemmelig for at få et møde i stand vedrørende »sagen

med Gamborg Sø«, og han ville derfor telefonere, når han var ankommet for at høre, hvornår det »bedst måtte være departementchefen belejligt«.

Greven havde valgt at gå direkte til chefen. Departementchef Julius Wilcke var formand for Statens Landvindingsudvalg.

Departementchefen drager til Fyn

Grev Wedell fik sit møde med departementchefen, hvor han præsenterede et forslag til en studehandel: Hvis departementchefen kunne overtale til at ophæve reservatbestemmelsen på Gamborg Nor, ville Wedell tilbyde en frivillig jagtfredning af Flægen ved Tybrind eller Gardersø syd for Føns.

Forslaget blev taget alvorligt, og i Landbrugsministeriet besluttede man at besigtige forholdene i marken og samtidig tage en ny forhandling med lodsejere og jagtmyndigheder. Det krævede, at en større delegation af herrer skulle drage fra København til Vestfyn for at besigtige lokaliteterne og derefter deltage i et møde om forslaget i Gamborg Forsamlingshus. Turen blev berammet til 29. september 1943.

For at overkomme dette program ville det være nødvendigt at rejse allerede dagen før, men ministeriet kunne stille sit automobil til rådighed, og husly var der også tænkt på. Da der ikke kunne skaffes hotelværelser på egnen, havde greven indbudt hele delegationen til at overnatte på Wedellsborg.

Invitationen gjaldt formand for Reservatrådet, overfører J.O. Fabricius, formand for Jagtrådet, S. Rørby Nielsen, redaktør C.C. Andersen, medlem af Naturfredningsrådet, professor Ragnar Spärck, Zoologisk Museum, landstingsmand H. Hauch fra Statens Jordlovsudvalg og kunstmaler Erich Struckmann, formand for Danmarks Naturfredningsforening – foruden fire medlemmer af Statens Landvindingsudvalg, og med selve formanden, departementchef Julius Wilcke, i spidsen.

Man besigtigede de to områder, som greven havde tilbudt som »erstat-

Det lavvandede nor har været under tilgroning siden bygningen af de to dæmninger mellem Svinø og kysten. Tilstrømningen af stærkt næringsberiget vand fra Viby Å har forstærket denne proces, samtidig med aflejring af store mængder næringsrigt mudder. Foto: Kauslunde-Gamborg Lokalhistoriske Arkiv.

Vejen til venstre er den gamle sognevej og hulvej over Svinø. Her ligger i dag Gamborg Bådlaug. Vejen til højre er en markvej. På begge sider af den lå en grus- og sandgrav, hvor kommunen kunne hente materialer til udbedring af dæmningen i tilfælde af, at en storm igen skulle gennembryde den, som det var sket under stormfolden 13. november 1872. Farvebilledet viser den samme strækning af dæmningen, blot taget fra nord. Foto: Kauslunde-Gamborg Lokallhistoriske Arkiv.

ning«, og interessen koncentreret sig om Gardersø. Her var greven parat til at lade tinglyse en jagtfredning »for stedse«. Jordboniteten var mindre værdifuld, så en afvanding ville næppe kunne betale sig i modsætning til Flægen ved Tybrind Vig, hvor greven ikke ville afvise, at en senere afvanding kunne komme på tale. Helt tilbage i 1806 havde Wedellsborg Gods sikret sig en kongelig resolution til at inddæmme 9,6 hektar.

Gardersø-området blev beskrevet som et 66 hektar stort område fra stranden ved Føns Vig, hvor arealet var

græsklædt, og længere østpå til selve Gardersø, der lå næsten skjult i rorskov. Endnu længere mod øst var der en del spredt krat. Nogen opgørelse af områdets betydning for jagtfuglelivet forelå ikke.

På det efterfølgende møde fokuserede man udelukkende på Gardersø, men sagen var kompliceret. Selvom Landbrugsministeriet kunne ophæve reservataftalen for Gamborg Nor, ville der stadig være stor risiko for en regulær fredningssag, og så ville man jo være lige vidt. Bedre blev det ikke af, at professor Ragnar Spærck helt åben-

lyst viftede med denne mulighed. Han var »som medlem af Naturfredningsrådet af den opfattelse, at der ville rejse sig stærk stemning mod inddæmningen af naturfredningshensyn«, hvis Gamborg Nor blev byttet ud med Gardersø.

Departementchef Wilcke gjorde det klart, at ministeriet mente, at det ene reservat kunne være lige så godt som det andet. Problemet lå et andet sted, forklarede Wilcke:

»Hvis det kun drejede sig om reservat-synspunktet, ville jeg være betænkelig ved at afslå afvandingen, da den landbrugs-mæssige side vel må siges at overveje jægervsynspunktet. Men der kommer et andet spørgsmål til, nemlig naturfredningssynspunktet, og vi risikerer her at få en nævnskendelse imod os. Hvis der skal foretages noget i denne sag, vil jeg være tilbøjelig til at se bort fra jægerinteresserne, men vi kan ikke risikere at få en fredningskendelse, der standser det hele. Er reservatrådets formand tilfreds med det magelæg, der er tænkt på?«

Det var Reservatrådets formand, J.O. Fabricius, ikke parat til at svare på. Han bad om at få mødet suspenderet, så Reservatrådets og Jagtrådets medlemmer kunne få lejlighed til at drøfte spørgsmålet indbyrdes.

Efter pausen kunne Fabricius meddele, at Reservatrådet ikke ville modsætte sig, at reservatet blev ophævet, så Gamborg Nor kunne afvandes, hvis tre betingelser blev opfyldt:

1. projektet skulle være økonomisk forsvarligt, 2. Naturfredningsnævnet måtte ikke være imod, og 3. Gardersø skulle vise sig at være af samme værdi som vildtreservatet efter en nærmere undersøgelse.

Med dette udspil kunne departementchef Wilcke konkludere, at der var enighed om, hvordan sagen skulle gribes an. Nu ville ministeriet indbringe sagen for Fredningsnævnet, og hvis nævnet erklærede sig tilfreds med de tilbudte erstatningsarealer, kunne man gå videre med sagen. Mødet var hævet.

Sagen går i stå

Godt to uger efter turen til Gamborg, 15. oktober 1943, skrev Landbrugsministeriet til Fredningsnævnet for

Amerikansk pilot styrtede ned i Gamborg Nor kort før krigens slutning

Sidst på eftermiddagen 3. april 1945 var den amerikanske løjtnant John A. Stein jr. på vejrrekonoscering i sin sølvskinnende Mustang P-51K-10NT, da han kom i vejen for en gruppe andre amerikanske jagerfly. Ved en tragisk fejltagelse skød de den unge amerikanske pilot ned.

Steins enhed var sendt ud som fortrop for en bølge af bombemaskiner, der var på vej mod målområdet i Kiel. For at sikre en mere effektiv bombning havde 8th Air Force igangsat et program, hvor man sendte jagerfly i forvejen for at rekonoscere vejrforholdene før bombeflyenes ankomst.

Klokken 1645 blev enheden imidlertid angrebet i luftrummet over Lillebælt af en anden gruppe Mustang-jagerfly, og Steins maskine blev ramt i en højde af 14.000 fod (4300 meter). Maskinen gik ind i et fladt spin, og i en højde af 11.000 fod (3500 meter) brækkede højre vinge af, umiddelbart før flyet forsvandt ind i et skytag. Over radioen opfordrede Steins gruppeleder ham indtrængende til at forlade maskinen, men ved den sidste visuelle kontakt observeredes der ingen røg, og cockpittet var stadig på sin plads.

Maskinen styrtede direkte ned midt i Gamborg Nor. Det hele varede mindre end fem minutter.

Flyet havde boret sig ned i den bløde dyndbund, så kun halepartiet stak op over vandet, men det brækkede af under et amerikansk bjærgningsforsøg umiddelbart efter befrielsen.

En USAF-kommission kom på inspektion i maj 1948, og den vendte tilbage i oktober. Vand og mudder blev pumpet ud af Noret, så

John A. Stein jr. var født i 1916 i Oregon. Han havde meldt sig til luftvåbenet i Californien i begyndelsen af 1944, og sidst på året var han ankommet til England. Herfra fløj han adskillige missioner som kampflyver og som eskorte for bombemaskiner, før han mistede livet ved nedstyrtningen i Gamborg Nor. Foto: www.airforce.togetherweserved.com.

man kunne komme til maskinen, og det lykkedes at bjærge liget af piloten og motoren.

Den 29-årige løjtnant Steins jordiske levninger blev begravet på den amerikanske militærkirkegård i Neuville-en-Condroy i Belgien. Her ligger 5328 amerikanske soldater, hvoraf en stor del faldt under kampe i Ardennerne, men også en enkelt uheldig pilot fra krigens allersidste dage.

Kilde: Flyvehistorisk Tidsskrift: 86-67-45; <http://airforce.togetherweserved.com/>.

Assens Amtsrådsreds.

Man forklarede sagen og ønskede følgende spørgsmål besvaret, »hvorvidt der trods den under den nuværende situation stærkt fremtrædende interesse i afvanding og indvinding af ager- og engarealer dog burde ske fredning af området i henhold til lov nr. 140 af 7. maj 1937 om naturfredning«. Fredningsnævnet fik samtidig sagens akter overdraget og blev afslutningsvis i brevet bedt om at »optage sagen til behandling og påkendelse«.

Særlig klart fremgik det dog ikke af teksten, hvad man i virkeligheden ønskede. Det var dels en afklaring af, om Fredningsnævnet kunne acceptere en ophævelse af reservatbestemmelsen, men også hvordan nævnet ville stille

sig til en eventuel fredningssag efter naturfredningsloven.

Siden foråret 1941 havde departementchef Julius Wilcke allerede været på kant med naturfredningen to gange. I det store afvandingsprojekt for Filsø ved Varde havde der været rejst en fredningssag, som kun et snildt udtænkt kompromisforslag havde fået neutraliseret, og ved Slivsø i Sønderjylland måtte ministeriet direkte afvise at støtte for ikke at udfordre fredningsmyndighederne. For næsten alt i verden ønskede Wilcke at undgå en »stærk stemning mod inddæmningen«, sådan som Naturfredningsrådets repræsentant helt uskrømt havde truet med.

Men så galt kom det aldrig til at gå. Fredningsnævnet for Assens Amtsrådsreds var ophørt med at fungere, formentlig på grund af besættelsestidens særlige vilkår, så sagen kom simpelthen til at ligge stille.

Først i marts 1945 blev nævnet genoplivet, men ikke før februar 1946 afholdt man møde om Gamborg Nor-projektet. Resultatet blev imidlertid, at grev Wedell besluttede at stille sit andragende i bero, indtil reservatordningen udløb i 1950.

I december 1952 rykkede Statens Landvindingsudvalg for at få en endelig afklaring. Hvis Wedellsborg Gods havde opgivet landvindingsdrømmen, var der jo ingen grund til at lade

Fredningsnævnet genoptage arbejdet. Direkte adspurgt meddelte godset i februar 1953, at man ikke ønskede sagen optaget til fornyet behandling.

Døde fisk overalt

Vildtreservatet bestod, men alligevel gik dets naturværdier tabt. Hvad Wedellsborg Gods ikke fik lov til, klarede de gode borgere i Nørre Åby og omegn.

I 1944 fyldtes noret pludselig med livløse fisk i tusindvis. Suder, karusser, gedder, aborrer, ål og hundestejler drev døde rundt i så store mængder, at noret blev erklæret for tomt for liv. En stærkt forurenset Viby Å havde forårsaget iltsvind og massedød i fiskebestanden i Noret.

Ældre oplysninger peger på, at Gamborg Nor havde indeholdt en særdeles fin fiskebestand, som gav grundlag for et lønsomt erhvervsfiskeri. Men efter forureningskatastrofen i 1944 blev det aldrig det samme igen. Næppe heller har det gavnet, at en amerikansk havarikommission i oktober 1948 pumpede vand og mudder bort for at bjærge et nedstyrtet jagerfly fra Anden Verdenskrig. Ved samme lejlighed forsvandt de småøer, der havde været i Noret.

Fortsat stigende forurening med næringsstoffer fra borgerne i Nørre Åby har uden tvivl bidraget til at fastholde den negative udvikling, der ramte de fiskeædende dyr og fugle. Indtil sidst i 1940'erne levede der angiveligt stadig odder ved Gamborg Nor, men trods eftersøgning i 2012 er den aldrig vendt tilbage.

Andre forureningskilder har også haft negativ betydning. Siden 1896 havde cykelfabrikken Grand A/S produceret cykler af mærket »SCO« i Nørre Åby. Foruden stelproduktionen fabrikerede man tillige fælge, skærme, styr, sadelpinde, forgafler og kædeskærme, og i mange år var SCO-cyklerne Danmarks mest solgte. Det kan næppe afvises, at spildevand fra cykelfabrikken også har spillet en rolle for miljøkvaliteten i Viby Å og i Noret.

I 1970 tog man det første meka-

nisk-biologiske rensningsanlæg i brug ved Gl. Viby mellem Nr. Åby og Viby, og gradvis forbedredes vandkvaliteten i Viby Å. Der strømmede dog fortsat forurenset vand ud i reservatet, da landsbyerne Rolund og Viby tilførte åen deres urensede spildevand lige nedenfor rensningsanlægget.

Så sent som i 1995 var det vurderingen, at fiskebestanden fortsat var negativt påvirket af dårlige miljøforhold. Blandt de fiskerimæssigt attraktive arter var det formentlig kun ål, der trivedes. Fiskebestanden blev undersøgt igen i perioden september 2006 som led i NOVANA programmet for Fyns Amt. Man registrerede syv fiskearter (aborre, trepigget hundestejle, ål, karpe, karusse, skalle, sort kutling). Fangsten af marine arter som sort kutling, roskilderejer og strandkrabber viser indvandring fra det marine miljø til søen.

I Viby Å er der i dag en fin bestand af havørreder. I forbindelse med vandløbsrestaureringen ved Viby Mølle blev der i efteråret 2002 iagttaget mange gydegruber efter ørredernes ynglen.

Fuglelivet, som vildtreservatbestemmelsen fra 1940 skulle beskytte, gik heller ikke ram forbi. I perioden 1945-62 blev der konstateret tilbagegang i antallet af ynglende fugle, og også en yderligere tilbagegang fra 1970'erne. Gamborg Nor er en integreret del af Natura 2000-område nr. 112, hvor der angiveligt skulle forekomme både rørhøg, brushane og isfugl. Brushane er angivet som ynglefugl fra 1980, men arten yngler ikke længere på Fyn.

Gamborg Naturforbedringsprojekt

Skov- og Naturstyrelsen indledte i 2007 et naturforbedringsprojekt ved Gamborg Nor under tilskudsordningen, den Særlige Vand- og Natur Indsats (SVNI), som daværende miljøminister Connie Hedegaard (ministerperiode 2004-2007) søsatte. Rosborg Sø vest for Viborg og Grynderup Sø i Salling er to andre SVNI-projekter fra Hedegaards tilskudspulje.

Gamborg-projektet havde oprin-

deligt til formål at reducere næringsstofudledningen til Lillebælt og Noret samt forbedre plejen af rigkær og strandenge omkring Noret. Konsulentfirmaet Cowi udarbejdede en forundersøgelse i 2007, der rummede et helt centralt forslag om at hæve vandstanden ganske betragteligt (20 centimeter). Det skulle gøres for at modvirke den voldsomme tilgroning med en større åben vandflade, samtidig med at der skulle igangsættes en målrettet naturpleje af de omgivende enge med rydning og afgræsning.

Myndighederne lancerede projektet som en storstilet vådområdeindsats, der skulle reducere udledningen af kvælstof til Lillebælt med flere tons årligt, men man havde ikke gjort sit hjemmearbejde. Da en mere grundig biologisk kortlægning i området afslørede forekomsten af den sjældne mosetype, rigkær, måtte man ændre projektet.

Man var tæt på helt at opgive projektet, men da Middelfart Kommune var meget positivt indstillet og havde bidraget aktivt til det hidtidige arbejde, besluttede Naturstyrelsen at fortsætte, men med en langt mindre indsats. Den planlagte vandstandshævning blev taget ud af projektet, som omdøbtes til et naturforbedringsprojekt.

Efterfølgende har Naturstyrelsen opdelt projektet i to afsnit. I den vestlige del af Noret ønsker man en bedre pleje af arealerne langs bredderne med det formål at sikre og forbedre udviklingen af rigkær. Efter rørhøst har man stadig kunnet se bl.a. majgøgeurt og trævlekrone vokse på de

Ronæs-dæmningen var ikke nær så tilgroet i 1941, da dette foto blev taget fra fjordsiden syd for slusen, som i dag. Foto: Einar Storgaard, 1941.

tilgroede enge. Disse arter vil man gerne fremme med projektet, så her skal der ryddes buske og træer, afhøstes rørskov og hegnes med henblik på kreaturgræsning på ca. 35-40 hektar. Området skal græsses af robuste kreaturer, der er velegnet til naturpleje, såsom skotsk højlandskvæg eller Galloway.

Mod øst gennemføres et mindre vådområdeprojekt omkring Maden, der tidligere har huset et engvandings-

Slusen i dæmningen over til Ronæs adskiller mod øst den store tagrørskov, der dækker meget af Noret, fra fjorden i vest, hvor det bastante stenglacis beskytter dæmningen mod havets kræfter. Slusen er støbt i 1949, som det fremgår af dateringen i beton på det lille foto.

system. Ved at genslynge dele af Viby Å i Maden skabes der bedre fysiske forhold for fisk og andre organismer, og samtidig opnås en kvælstofreduktion ved at hæve vandløbsbunden og oversvømme engene. Etableringen af vådområdet vil teoretisk beregnet reducere udledningen af kvælstof til Lillebælt med ca. to tons om året.

En tredje indsats omhandler forbedret formidling af områdets naturværdier, primært gennem skiltning og der er planer om et fugletårn.

Projektområdet udgør ca. 95 ha og omfatter en mindre strækning af Viby Å på ca. 900 meter samt selve noret med omgivende naturarealer. Projektet involverer tolv private lodsejere og har et budget på ca. fire mio. kroner. Det har været undervejs i seks år, men forventes nu afsluttet i 2013.

KILDER

Andersen, Ernst: Fra juraens overdrev. G.E.C. Gads Forlag. København 1953.

Andersen, H. C. og M. Fog: Fuglene i Gamborg Vildtreservat 1942-73. Flora og Fauna, årg. 81. 1975.

Dragsbo, Peter & Harriet M. Hansen: Middelfart – fra færgeby til broby. Odense Universitetsforlag 1996.

Forfatterens besøg på lokaliteten, 25. september 2004 og 15. april 2011.

Hofman (Bang), Jacob Aall: Odense Amt beskrevet 1843. Bind 1. Udgivelseskabet for Historisk Samfund for Fyns Stift 1990.

Høy, Thorkild, m.fl.: Danmarks Søer. Søerne i Fyns Amt. Strandbergs Forlag, 2000.

Lov Nr. 94 af 7. april 1936 om reservater for pattedyr og fugle. Landbrugsministeriet.

Lov Nr. 599 af 14. november 1940 om statsstøtte til landvinding. Landbrugsministeriet.

Marsvinejagten ved Middelfart. Illustreret Tidende, bind. 24, 1882-83.

Skov- og Naturstyrelsen Fyn: »Gamborg Nor – supplerende undersøgelser ved Maden«. Forundersøgelse. Dokumentnr. P-71663, version 03. 27.10. 2009. Cowi, oktober 2009.

Statens Landvindingsudvalg, j.nr. 569. Rigsarkivet.

www.airforce.togetherweserved.com/

www.farmsubsidy.org

www.naturstyrelsen.dk/Naturbeskyttelse/Naturprojekter/Projekter/Fyn/Gamborg/

Fuglelivet i dag

Med tilladelse fra Dansk Ornitologisk Forening bringes her et uddrag af DOF-basen, der rummer et meget stort antal fugleobservationer fra alle betydningsfulde fuglelokaliteter i landet. Ønskes der en detaljeret og aktuel status for fuglelivet Gamborg Inderfjord, så brug dette link: www.dofbasen.dk

Herunder ses en oversigt over de 143 fuglearter, som er registreret fra **Gamborg Inderfjord**, pr. 13. februar 2013. I parentes ses antallet af observationer og individer i alt.

Lille Lappedykker	(78/311)	Hvepsevåge	(3/5)	Fjordterne	(1/1)	Gærdesanger	(21/48)
Toppet Lappedykker	(129/1247)	Rød Glente	(1/1)	Havterne	(17/37)	Tornsanger	(29/72)
Gråstrubet Lappedykker	(17/32)	Havørn	(5/5)	Huldue	(3/4)	Havesanger	(9/11)
Sorthalset Lappedykker	(21/48)	Rørhøg	(23/31)	Ringdue	(92/1190)	Munk	(26/52)
Sule	(1/1)	Blå Kærhøg	(11/14)	Tyrkerdue	(44/124)	Gransanger	(38/92)
Skarv	(97/640)	Duehøg	(3/3)	Gøg	(27/54)	Løvsanger	(34/127)
Fiskehejre	(140/725)	Spurvehøg	(30/32)	Natugle	(3/5)	Fuglekonge	(23/67)
Skestork	(1/4)	Musvåge	(60/99)	Skovhornugle	(1/2)	Skægmejse	(6/8)
Knopsvane	(145/1542)	Fjeldvåge	(11/12)	Mursejler	(23/786)	Halemejse	(7/24)
Sortsvane	(2/2)	Fiskeørn	(2/3)	Isfugl	(4/4)	Blåmejse	(57/144)
Sangsvane	(41/1100)	Tårnfalk	(45/59)	Stor Flagspætte	(27/35)	Musvit	(71/242)
Sædgås	(3/127)	Dværgfalk	(3/3)	Sanglærke	(60/544)	Spætmejse	(1/2)
Blisgås	(1/1)	Vandrefalk	(1/1)	Digesvale	(27/969)	Stor Tornskade	(1/1)
Grågås	(39/2448)	Fasan	(6/19)	Landsvale	(57/1548)	Skovskade	(11/22)
Canadagås	(1/2)	Vandrikse	(22/53)	Bysvale	(20/190)	Husskade	(81/319)
Knortegås	(3/61)	Grønbenet Rørhøne	(32/65)	Skovpiber	(5/11)	Nøddekrige	(1/1)
Gravand	(113/1845)	Blishøne	(146/6543)	Engpiber	(9/50)	Allike	(25/652)
Pibeand	(7/28)	Strandskade	(52/172)	Gul Vipstjert	(5/5)	Råge	(28/434)
Knarand	(3/18)	Klyde	(15/48)	Bjergvipstjert	(1/1)	Sortkrage	(16/26)
Krikand	(106/3006)	Stor Præstekrave	(4/6)	Hvid Vipstjert	(63/201)	Gråkrage	(69/865)
Gråand	(173/7745)	Hjejle	(13/607)	Gærdesmutte	(72/184)	Ravn	(8/14)
Spidsand	(3/3)	Strandhjejle	(1/7)	Jernspurv	(11/18)	Stær	(60/3271)
Atlingand	(2/4)	Vibe	(84/1100)	Rødhals	(29/56)	Gråspurv	(66/571)
Skeand	(45/217)	Dobbeltbekkasin	(33/148)	Nattergal	(34/105)	Skovspurv	(47/405)
Taffeland	(75/1074)	Skovsneppe	(1/1)	Rødstjert	(3/3)	Bogfinke	(82/647)
Troldand	(162/10703)	Stor Kobbersneppe	(2/2)	Bynkefugl	(2/2)	Kvækerfinke	(6/22)
Bjergand	(52/683)	Storspove	(1/1)	Stenpikker	(3/5)	Grønirisk	(65/329)
Ederfugl	(10/489)	Sortklire	(1/4)	Solsort	(86/478)	Stillits	(51/270)
Sortand	(3/11)	Rødben	(9/21)	Sjagger	(37/3803)	Grønsisken	(13/492)
Fløjlsand	(1/1)	Hvidklire	(7/15)	Sangdrossel	(30/53)	Tornirisk	(49/286)
Hvinand	(93/3302)	Tinksmed	(1/1)	Vindrossel	(10/112)	Lille Korsnæb	(2/7)
Lille Skallesluger	(3/16)	Mudderklire	(3/18)	Misteldrossel	(3/5)	Dompap	(9/23)
Toppet Skallesluger	(65/253)	Hættemåge	(149/21127)	Græshoppesanger	(12/13)	Gulspurv	(92/447)
Stor Skallesluger	(16/102)	Stormmåge	(49/2768)	Sivsanger	(2/2)	Rørspurv	(85/569)
Amerikansk Skarveand	(1/1)	Sildemåge	(2/2)	Kærsanger	(19/28)		
		Sølvmåge	(121/3098)	Rørsanger	(66/432)		
		Svartbag	(40/225)	Gulbug	(2/2)		